

учитель-ученик на основе новых субъектно-субъектных отношений.

Выводы из проведенного исследования. Учитель как обучающий осознает целостность и системность человека в этом процессе развития как носителя высоких интеллектуальных, моральных и духовных качеств. Качество человеческого совершенства оценивается тем, что он обладает прекрасной мыслью, хорошим словом. Мышление подразумевает идеи, а деятельность – практику. Таким образом, нам необходимо создать условия для новых методов и технологий, которые мы можем использовать для создания логического творческого мышления, высокой культуры общения, и реализовать их в практической деятельности, основанной на нашем классическом педагогическом наследии, создать условия для формирования активного будущего гражданина страны.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Ализаде А. Психологические проблемы современной азербайджанской школы А. Ализаде. – Баку : Озан. – 1998.
2. Об образовании : Закон Азербайджанской Республики // Куррикулум. – 2009. – № 4.
3. Дошкольная образовательная программа Азербайджанской Республики. – Баку : Центр учебных технологий. – 2014.
4. Государственная стратегия Азербайджанской Республики по развитию образования // Азербайджан муаллими. – 25 октября 2013 г.
5. Агаев А. Современные подходы к педагогическим инновациям / А. Агаев // Азербайджан мектеби. – 2013. – № 6. – С. 25–32.
6. Байрамов А. Особенности развития умственных качеств учащихся / А. Байрамов. – Баку : Маариф, 1967. – 350 с.
7. Выготский Л. Детская психология : в 6-ти т. / Л. Выготский ; под ред. А. Запорожца и др. – Т. 4. – М. : Педагогика, 1984. – 432 с.

УДК 377/378:654–024.233

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ І НАВЧАННЯ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Бородієнко О.В., к. геогр. н., доцент,
завідувач лабораторії зарубіжних систем професійної освіти і навчання
*Інститут професійно-технічної освіти
Національної академії педагогічних наук України*

У статті представлено концептуальні засади дослідження розвитку систем професійної освіти і навчання у країнах Європейського Союзу, а саме: декомпозицію очікуваних результатів на рівні дослідження – теоретичний і практико-орієнтований; визначення методологічних концептів (парадигма навчання впродовж життя; феномен європейського виміру, який втілюється у створенні засад європейського управління, громадянства, ідентичності, простору; дихотомічність у розвитку загальноєвропейських систем професійної освіти і навчання – збереження національної ідентичності та конвергенція освітніх систем); інтегрування в дослідження системного підходу та концепту розвитку; визначення методів порівняльно-педагогічного міжнародного дослідження; характеристики контексту, який лежить в основі вироблення спільної європейської політики у сфері професійної освіти і навчання, а також перспективного бачення цієї сфери; обґрунтування європейської моделі управління системою професійної освіти і навчання; з'ясування спільних принципів забезпечення якості й обґрунтування моделі цієї підсистеми.

Ключові слова: освітня система, професійна освіта і навчання, країни Європейського Союзу, порівняльно-педагогічне дослідження.

В статье представлены концептуальные основы исследования развития системы профессионального образования и обучения в странах Европейского Союза, которые включают: декомпозицию ожидаемых результатов на уровне исследования – теоретический и практико-ориентированный; определение методологических концептов (парадигма обучения в течение жизни; феномен европейского измерения, который воплощается в создании основ европейского управления, гражданства, идентичности, простотранства; дихотомичность в развитии общеевропейской системы профессионального образования и обучения – сохранение национальной идентичности и конвергенция образовательных систем); интегрирование в исследование системного подхода и концепта развития; определение методов сравнительно-педагогического международного исследования; характеристику контекста, который лежит в основе выработки общей европейской политики в сфере профессионального образования и обучения, а также

перспективного видення этой сфeры; обоснование европейской модели управления системой профессионального образования и обучения; выявления общих принципов обеспечения качества и обоснование модели этой подсистемы.

Ключевые слова: образовательная система, профессиональное образование и обучение, страны Европейского Союза, сравнительно-педагогическое исследование.

Borodiyenko O.V. CONCEPTUAL BASES OF THE RESEARCH OF DEVELOPMENT OF COMMON VET SYSTEM IN EU MEMBER STATE

The article presents the conceptual foundations of the research of the development of vocational education and training systems in the European Union countries, which include: decomposition of expected results at the research level – the theoretical and practical; the definition of methodological concepts (life-long learning paradigm, the phenomenon of a European dimension that is embodied and the creation of the foundations of European governance, citizenship, identity, environment, dichotomy in the development of pan-European VET systems – the preservation of national identity and the convergence of educational systems); integration in to the study of the system approach and the concept of development; definition of methods of comparative-pedagogical international research; a description of the context under lying the development of a common European policy in the field of vocational education and training as well as a perspective vision of this sphere; substantiation of the European model of management of the system of vocational education and training; finding out the common principles of quality assurance and justifying the model of this subsystem.

Key words: educational system, vocational education and training, EU member states, comparative-pedagogical research.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження розвитку систем професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу (далі – ЄС) зумовлюється такими міркуваннями: значними напрацюваннями досліджуваного регіону в напрямі розбудови систем професійної освіти і навчання (далі – ПОН) (через посилену увагу, яка приділяється цій сфері як засобу потужної економічної та соціальної інклюзії, а також синергією спільних зусиль на наднаціональному на національному рівнях в напрямі розвитку ПОН); невідворотністю дифузії інновацій у східному векторі (зокрема й завдяки долученню України до проектів і програм взаємодії із країнами-членами ЄС, а отже, необхідністю вивчення та виявлення адаптаційного потенціалу європейського досвіду); необхідністю імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їх державами-членами, яка передбачає гармонізацію законодавства, зокрема й у сфері ПОН, а також входження до спільного європейського, зокрема й освітнього, простору. Обґрунтування концептуальних засад такого дослідження, на нашу думку, надасть йому науковості, доказовості та забезпечить високу вірогідність створення обґрунтованих рекомендацій щодо розбудови сфери професійної освіти і навчання в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку систем професійної освіти і навчання досліджуються переважно провідними європейськими вченими: С. Алле, Р. Александером, Д. Бріджесом, П. Бродфудом, Е. Вольфом, Т. Дайсінгером, Л. Дейтмером, М. Еротом, П. Кама-

райнен, М. Коулзом, М. Манінгом, М. Мудлером, Д. Раффі, Х. Рольфом, Е.-С. Сарв, М. Томлінсоном, Х. Шмідтом, М. Янгом та ін. Існує також науковий доробок вітчизняних вчених, які досліджували окремі аспекти розвитку систем ПОН, як-от: освіту дорослих і проблеми розвитку безперервної професійної освіти за кордоном в умовах інтеграції (М. Борисова, В. Давидова, Н. Дупак, О. Огієнко, С. Коваленко, Л. Лук'янова, О. Максименко, Н. Ничкало, А. Сбруєва, О. Ситник, І. Сагун, О. Щербак); особливості розвитку професійно-технічної освіти та підготовки кваліфікованих робітників в окремих регіонах і країнах (Н. Абашкіна, Н. Бідюк, А. Каплун, Л. Ляшенко, Н. Пазюра); стандартизацію професійної освіти в країнах ЄС (Н. Авшенюк, А. Ворначев, Т. Десятов, Ю. Кравець, С. Мельник, Л. Пуховська, Ж. Таланова) та ін. Однак, попри наявні напрацювання, проблеми розвитку систем професійної освіти і навчання в країнах ЄС в умовах інтеграційних процесів дотепер не стали предметом спеціального аналізу, а обґрунтування концептуальних засад таких досліджень є справді актуальним.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування концептуальних засад дослідження розвитку систем професійної освіти і навчання в країнах ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження розвитку систем професійної освіти і навчання в країнах ЄС здійснюється в межах виконання теми науково-дослідної роботи лабораторією зарубіжних систем професійної освіти і навчання Інституту професійно-технічної освіти Національної академії педагогічних наук України.

На першому, теоретико-методологічному етапі дослідження передбачалась реалізація таких завдань: обґрунтування його методологічного апарату, аналіз понятійно-термінологічного апарату розвитку сфери ПОН у країнах ЄС, здійснення бібліографічного аналізу проблеми розвитку систем професійної освіти і навчання в країнах ЄС, вивчення законодавчого забезпечення становлення і розвитку систем професійної освіти і навчання країн Євросоюзу, системи оцінювання якості професійної освіти і навчання в умовах формування єдиного європейського простору. Другий етап – порівняльно-аналітичний – передбачав здійснення аналізу законодавчого забезпечення становлення і розвитку систем професійної освіти і навчання країн Євросоюзу, характеристики системи професійної освіти і навчання в країнах ЄС, виявлення їхніх типових ознак і особливостей розвитку в контексті стратегії освіти впродовж життя; аналіз сучасних європейських систем оцінювання якості професійної освіти і навчання в умовах формування єдиного європейського простору.

Оскільки дане дослідження перебуває в площині порівняльно-педагогічних (зокрема й міжнародних) досліджень, вважаємо за необхідне декомпонувати його на два рівні:

- теоретичний рівень, який містить узагальнення фактичного матеріалу, визначення найбільш важливих закономірностей, принципів розвитку систем ПОН; пошук причинно-наслідкових зв'язків, рушійних сил, характеристики контексту (на основі узагальнення і спрощення часткових і складних явищ); створення спрощених моделей на основі генералізації явищ та визначення найбільш суттєвих його ознак;

- практико орієнтований зріз дослідження, який охоплює виявлення адаптаційного потенціалу закордонного досвіду; зіставлення закордонного досвіду організації та функціонування систем професійної освіти і навчання з вітчизняним; обґрунтування та розроблення шляхів запровадження кращих європейських надбань у практику української професійної педагогіки; прогнозування можливих тенденцій розвитку вітчизняної та європейської систем ПОН.

Основними методологічними концептами, які лежать в основі дослідження, є:

- *концепція навчання впродовж життя*, а отже, необхідність забезпечення ПОН здатності та готовності людини до неперервного професійного розвитку, самостійного визначення траєкторії власного розвитку, самоусвідомлення та самоактуалізації для реалізації такого роду розвитку; забезпе-

чення в системі ПОН політик і інфраструктури, яка уможливорює неперервний професійний розвиток;

- так званий феномен *європейського виміру*, який охоплює *європейське громадянство* (створення умов для вільного професійного й особистого життя в об'єднаному європейському просторі; діяльність в межах ПОН також сприяє утвердженню даного феномена), *європейську ідентичність* (створення через низку політик та інструментів усвідомлення власної європейської наднаціональної ідентичності), *європейський простір* (створення географічного утворення, вільного від кордонів і бюрократичних обмежень для безперешкодного пересування, діяльності, визнання результатів на теренах об'єднаної Європи), *європейське управління* (функціонування наднаціональних структур, які створюють політику й умови для уможливлення впровадження уніфікованих підходів на теренах об'єднаної Європи, зокрема й у сфері ПОН).

- певна *дихотомічність*, яка уможливорює, з одного боку, збереження цінності, унікальності та самобутності національних систем (зокрема й національних систем ПОН), а з другого – конвергенцію таких систем (що уможливорює підвищення привабливості ПОН, її доступність, підвищення якості).

Стрижневим для дослідження розвитку систем ПОН у країнах ЄС є системний підхід. Визначаючи професійну освіту і навчання в країнах ЄС як цілісну систему, ми керуємося такими міркуваннями: наявність елементів системи (сукупність об'єктів, які перебувають з іншими об'єктами в складних взаємовідносинах), структури (стійкого способу зв'язку між елементами, який надає їм не притаманних раніше властивостей), ієрархічних рівнів і організації (способу зв'язку між ієрархічними рівнями системи), цілі (бажаного стану системи або результату її діяльності, що об'єднує компоненти системи в єдине ціле), переважання внутрішніх зв'язків над зовнішніми, активний вплив внутрішніх зв'язків на перетворення компонентів і набуття нових нехарактерних ознак, здатності до самоорганізації, взаємообумовленості впливів (зміна одного з компонентів системи породжує зміну інших), нелінійність (багаторівневість і багатопрофільність компонентів, які входять до системи), нерівновісність (існування в системі різноманітних парадигм, моделей, технологій). Ключову роль у методології дослідження цієї проблеми відіграє поняття «розвиток», яке розглядається сучасною наукою як незворотні, спрямовані, закономірні зміни систем, якими можуть

бути як матеріальні, так і ідеальні об'єкти, зокрема й особистість людини. Ці зміни можуть проявлятися у таких формах, як: збільшення складності системи; удосконалення структури системи; збільшення внутрішніх ресурсів системи; якісні зміни, які приводять до збільшення здатності системи адаптуватись до зовнішніх вимог; поява нових рис, якостей, функцій і можливостей тощо. Водночас визначені форми ще не є остаточними. Проблема тлумачення конкретних форм розвитку полягає в тому, що кожна з наведених позицій містить вагомий внутрішній суперечності. Наприклад, удосконалення структури системи може також відбуватись завдяки її більшій жорсткості, що надалі може позбавляти відповідну систему гнучкості і здатності до конструктивних змін тощо.

Специфіка досліджуваної проблематики зумовлює також і методи порівняльно-педагогічного дослідження, які доцільно використовувати на кожному його етапі. Зокрема, на теоретичному рівні використовуємо такі *методи*:

– аналітичний (вивчення явищ і процесів через поділ їх на окремі елементи з метою вивчення їхньої внутрішньої структури, особливостей, динаміки розвитку та зв'язків між ними). Реалізація такого методу передбачає також використання низки прийомів, як-от: аналогія – припущення про структуру й особливості певного не вивченого явища через прийняття як таких параметрів вже досліджених явищ; порівняння – співставлення відомих особливостей різноманітних явищ для виявлення спільного та відмінного; інтерполяція – висування гіпотези про один з елементів явища або одну зі стадій процесу, виходячи із загальних параметрів явища або процесу; групування – групування деяких елементів явища за ознаками спільності, що відображає їхні суттєві ознаки; структуризація – виявлення елементів явища чи системи та зв'язків між ними;

– синтетичний – спосіб проведення дослідження з узагальненням знань про їхні особливості, властивості та зв'язки між явищами. Реалізація такого методу передбачає також використання низки прийомів, а саме: узагальнення – визначення спільних ознак і властивостей явищ і процесів; екстраполяція – дозволяє сформулювати наукове уявлення про об'єкт дослідження на основі висування гіпотези про те, що його особливості є такими ж, як і особливості окремих елементів;

– абстрагування – визначення й узагальнення найбільш важливих характеристик об'єкта дослідження та свідоме упущення другорядних. Реалізація такого мето-

ду передбачає також використання низки прийомів, а саме: редукції – зведення складних процесів і явищ до більш простих; формалізації – відображення знань про реальність у точних поняттях і твердженнях, які відповідають важливим ознакам освітньої системи.

На емпіричному рівні використовуємо такі *методи*:

– спостереження – безпосереднє фіксування явищ;

– вивчення документів – аналіз офіційних документів (визначення основних понять, якими оперують автори; дефініювання провідних ідей, які виражені в документі, формулювання висновків про явища, які відображені в документі);

– експлікативні методи – група прийомів і методів дослідження, які мають аналітичний характер і відрізняються точністю та конкретністю. Реалізація такої групи методів передбачає також використання низки прийомів, як-от: контент-аналіз (сукупність стадій дослідження офіційних інформаційних матеріалів: структуризація текстів, оброблення первинного інформаційного масиву з допомогою матричних таблиць (терміни, фрази, змістові блоки); систематизоване вивчення змісту документів шляхом фіксації часто повторюваних термінів і виразів); івент-аналіз (метод оброблення публічної інформації, який дозволяє визначити та систематизувати події в міжнародних відносинах); когнітивне картування (вивчає поняття та категорії, якими оперують особи, що вповноважені приймати рішення; цей метод пов'язаний із визначенням основних понять, якими оперує особа або група, що приймає рішення);

– статистичні методи (вивчення кількісного боку явищ у нерозривному зв'язку з їхнім якісним змістом);

– моделювання (абстраговане відображення реальних об'єктів і явищ у вигляді ідеалізованих об'єктів, які являють собою системи та зв'язки між ними);

– прогнозування (наукове передбачення майбутніх ситуацій і процесів (дельфійський метод і побудова сценаріїв)).

Під час виконання дослідження було здійснено характеристику контексту, який визначає політику ЄС щодо розвитку сфери ПОН. Зокрема, загальноєвропейський контекст характеризується такими викликами: демографічними (нації, що старіють, низький рівень відтворення населення та трудового потенціалу, трудові міграції молодих спеціалістів за кордон та, як наслідок, – зростання необхідності в подальшому розвитку професійної компетентності дорослого населення, що вже працює); не-

обхідністю більш тісної прив'язки до ринку праці та до запиту роботодавців; необхідністю реалізації сферою ПОН завдань працевлаштування та сталого розвитку економіки; необхідністю забезпечення якості та досконалості системи ПОН; необхідністю забезпечення для населення країн-членів ЄС легкодоступної, ефективної та орієнтованої на розвиток професійної кар'єри подальшої освіти (у контексті стратегії навчання впродовж життя); необхідністю посилення престижу ПОН; необхідністю формування й розвитку нових умінь і навичок, оновлення професійних і формування надпрофесійних умінь і навичок (так званих ключових компетенцій); обґрунтування, правове врегулювання та реалізація моделей соціального партнерства для ефективного функціонування системи ПТО [2].

Визначено, що концептуальною основою побудови європейського простору ПТО є її перспективне бачення, яке характеризується: привабливою та інклюзивною професійною освітою, включаючи кваліфікований викладацький персонал, інноваційні методи навчання, високоякісну інфраструктуру, високу відповідність ринку праці й адекватні шляхи подальшої освіти і навчання; якісною базовою професійною освітою (initial VET), яку зможуть назвати учні, батьки та суспільство загалом привабливою альтернативою загальній освіті. Базова професійна освіта має озброїти учнів ключовими компетенціями та спеціальними професійними вміннями і навичками; гнучкою професійною освітою, базованою на навчальних досягненнях, яка передбачає гнучкі шляхи навчання в результаті проникності між різними освітніми підсистемами (шкільна освіта, професійна освіта, вища освіта, освіта дорослих), а також визнає неформальну й інформальну освіту, зокрема й компетенції, набуті на робочому місці; загальноєвропейським освітнім простором із прозорими системами кваліфікацій і підтримкою міжнародної мобільності; підвищенням можливостей міжнародної мобільності студентів і викладачів сфери професійної освіти [2; 5; 8; 9].

Модель управління системою ПТО в ЄС на макрорівні охоплює такі елементи: поточний контекст функціонування загальноєвропейського простору ПОН; поточні виклики (зокрема й з'ясування потенціалу сфери ПОН щодо вирішення конкретних завдань соціально-економічного розвитку); відповідні перспективні потреби спільного ринку (а також декомпозицію їх на перспективне бачення сфери ПОН); спільну європейську політику у сфері ПОН (принципи, інструменти реалізації (Європасс (Europass), Єв-

ропейська рамка кваліфікацій (EFQ), Європейська система перезарахування кредитів у сфері професійної освіти (ECVET) і Європейська рамка гарантування якості професійної освіти (EQAVET), стрижневі напрями, інфраструктуру); національний рівень управління системою ПОН (гармонізація національного законодавства із загальноєвропейськими підходами, забезпечення якості (зокрема й завдяки діяльності незалежних акредитаційних центрів), створення умов для міжнародної мобільності учнів і викладачів, забезпечення можливості та стимулювання участі в проектах.

Однією з підсистем є підсистема *забезпечення якості* ПОН. Політика ЄС у сфері забезпечення якості базується на таких принципах: політика та процедури щодо забезпечення якості повинні охоплювати всі рівні Європейської рамки кваліфікацій; забезпечення якості повинно бути невід'ємною частиною системи внутрішнього управління навчальним закладом чи тренінговою установою; забезпечення якості має включати постійне оцінювання навчальних закладів, їхніх навчальних програм, систем управління якістю зовнішніми незалежними органами чи агенціями; зовнішні незалежні органи чи агенції, до компетенції яких входить оцінювання якості, мають бути об'єктом постійної перевірки; процес оцінки якості має мати на меті оцінювання змісту навчання, технологій, умов з особливою увагою до оцінювання навчальних результатів і досягнень; забезпечення якості освіти і навчання має охоплювати такі елементи: чіткі цілі та стандарти з показниками для їх вимірювання, рекомендації щодо впровадження, зокрема, функції стейкхолдерів, відповідні ресурси, методики оцінювання, зокрема й оцінювання та зовнішнє оцінювання, механізми зворотного зв'язку та процедури покращення; ініціативи щодо забезпечення якості на міжнародному, національному та регіональному рівнях мають бути скоординовані, що уможливить узгодженість, ефект синергії, системний підхід; забезпечення якості є процесом співробітництва на рівні освітніх систем та інституцій як всередині країн-членів, так і на рівні міжнародної взаємодії якості [1; 6; 7].

Визначено, що модель забезпечення якості ПОН в ЄС охоплює такі елементи: на рівні ЄС – спільну політику ЄС щодо забезпечення якості ПОН, спільні принципи, визначені вимірювані показники забезпечення якості, інфраструктуру забезпечення якості; на національному рівні – мережі національних контактних пунктів із забезпечення якості, гармонізацію національних

систем забезпечення якості із загальноєвропейськими, додавання до національних законодавств відповідних норм, які регламентують забезпечення якості ПОН, національні стандарти забезпечення якості, впровадження систем якості на інституційному рівні.

Висновки із проведеного дослідження. Отже, концептуальні засади дослідження розвитку систем професійної освіти і навчання в країнах ЄС охоплюють: декомпозицію очікуваних результатів на рівні дослідження – теоретичний та практико-орієнтований; визначення методологічних концептів (парадигми навчання впродовж життя, феномена європейського виміру, який втілюється у створенні засад європейського управління, громадянства, ідентичності, простору, дихотомічності у розвитку загальноєвропейських систем ПОН – збереження національної ідентичності та конвергенції освітніх систем); інтегрування в дослідження системного підходу та концепту розвитку; визначення методів порівняльно-педагогічного міжнародного дослідження; характеристику контексту, який лежить в основі вироблення спільної європейської політики у сфері ПОН, а також перспективного бачення цієї сфери; обґрунтування європейської моделі управління системою ПОН; з'ясування спільних принципів забезпечення якості ПОН і обґрунтування моделі цієї підсистеми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бородієнко О. Система забезпечення якості професійного навчання персоналу підприємств : зарубіжний досвід / О. Бородієнко // Професійна освіта: проблеми та перспективи. – К. : ІІТО НАПН України, 2016. – Випуск 11. – С. 120–125.

2. Пуховська Л., Бородієнко О., Радкевич О., Леу С. Дорожня карта професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу / О. Бородієнко, Л. Пуховська,

О. Радкевич, С. Леу // Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. праць ; Вип. 13 ; Інст-т проф.-тех. Освіти НАПН України ; за ред. В. Радкевича та ін. – Павлоград : ТОВ «ІМА-прес», 2017. – С. 123–131.

3. Пуховська Л. Професійна освіта та інновації : досвід країн ЄС / Л. Пуховська // Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. праць ; Вип. 14 ; Інст-т проф.-тех. освіти НАПН України ; за ред. В. Радкевича та ін. – К. : Міленіум, 2017. – С. 23–39.

4. Тезаурус професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу / Л. Пуховська, С. Леу, О. Радкевич, М. Шимановський ; за наук. ред. Л. Пуховської, О. Бородієнко. – К. : Інститут професійно-технічної освіти НАПН України, 2016. – 58 с.

5. The Bruges Communiqué on enhanced European Cooperation in Vocational Education and Training for the period 2011–2020. Communiqué of the European Ministers for Vocational Education and Training, the European Social Partners and the European Commission, meeting in Bruges on 7 December 2010 to review the strategic approach and priorities of the Copenhagen process for 2011–2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/policy/vocational-policy/doc/brugescom_en.pdf.

6. CEDEFOP [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cedefop.europa.eu/en/about-cedefop>.

7. ETF [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.etf.europa.eu/web.nsf/pages/home>.

8. Europe 2020 : A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Communication from the Commission. – Brussels, 3.3.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>.

9. European Commission. Declaration of the European Ministers for Vocational Education and Training, and the European Commission, convened in Copenhagen on 29 and 30 November 2002, on enhanced European cooperation in vocational education and training “The Copenhagen declaration”. – Brussels : European Commission, 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/policy/vocational-policy/doc/copenhagen-declaration_en.pdf.